

Vzdelávanie učiteľov odborných predmetov na slovenskej poľnohospodárskej univerzite so zameraním na humanizáciu vyučovania

Eleonóra Černáková

Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre
Fakulta ekonomiky a manažmentu, Centrum pedagogiky a psychologického poradenstva
Tr. A. Hlinku 2
Nitra, Slovenská republika
e-mail: eleonora.cernakova@uniag.sk

Abstrakt

Vzdelávanie je dlhodobý proces ovplyvňovaný viacerými faktormi, má potenciál ovplyvniť v relatívne krátkom čase kvalitu života. Veľký vplyv naň má učiteľ a jeho spôsob vedenia výučby. Je niekoľko prístupov k filozofii vzdelávania. Je nevyhnutné brať do úvahy, že edukácia nie je len proces vzdelávania, ale aj socializácie, personalizácie a sebaaktualizácie všetkých zúčastnených. V príspevku sa zaoberáme stále aktuálnou humanistickou koncepciou. Jednou z možností humanizácie vzdelávania je prístup C. Rogersa P-C-E (na študenta zamerané vyučovanie). Tento prístup rozvíja celú osobnosť učiaceho sa.

Kľúčové slová: humanizácia vzdelávania, nedirektívne vyučovanie, facilitácia

JEL klasifikácia: I21

1. Úvod

Súčasná etapa vývoja ľudskej spoločnosti je charakterizovaná okrem iného prudkým rastom poznania a množstvom informácií, zmenami v spoločnosti. Tomuto vývoju je nevyhnutné prispôbiť aj vzdelávanie – prispôbiť ciele, obsah a prostriedky vzdelávania. Kvalita vzdelávania má priamy vplyv na ďalší rozvoj spoločnosti. Preto má škola vychovávať zdravého, zrelého, samostatného, vzdelaného a zodpovedného jednotlivca; to znamená rozvíjať jeho rozumové schopnosti spoločne s citovou sférou a so sociálnymi zručnosťami. Jedna z možností priblížiť sa k tomuto ideálu, je aplikácia princípov humanistickej koncepcie vzdelávania do vyučovania aj v technických predmetoch. Myslíme si, že je potrebné oboznámiť budúcich učiteľov odborných predmetov s možnosťami nedirektívneho vyučovania nielen opisne, ale aj prostredníctvom vlastného zážitku. Takto dostanú reálnu šancu výberu využiť možnosť vyučovať v intenciách humanistickej koncepcie. Zároveň si môžu overiť, že týmto spôsobom vyučovania sa rozvíja celá osobnosť jedinca (žiaka, študenta). Didaktika odborných predmetov príslušného smeru je nosným predmetom Doplňujúceho pedagogického štúdia, kde si študenti osvojujú vedomosti, zručnosti, názory, postoje, ktoré budú tvorivo aplikovať v budúcom učiteľskom povolání.

2. Špecifiká skúmanej problematiky

Počas celého vývoja pedagogiky humanistické prístupy patrili k požiadavkám kladeným na vyučovanie a výchovu (napr. Komenský, Rousseau, Pestalozzi, Montesoriová, atď., v súčasnosti Rogers, Kovaliková). Teraz v našom školstve opäť ožívajú humanistické tradície. Zdôrazňujú vnútornú slobodu človeka, jeho voľbu, zodpovednosť, rozpracúvajú otázky, ako pracovať nielen na skvalitňovaní ľudských výkonov (práca, učenie), ale aj na zlepšení svojho vnútorného života. My sa budeme zaoberať vyučovaním zameraným na študenta, ktorého autorom a šíriteľom je Rogers. Carl R. Rogers (1902-1987) vo svojej pedagogickej praxi uplatnil myšlienky zo svojej práce psychológa a vypracoval prístup, ktorý sa nazýva na osobnosť študenta zamerané vyučovanie (person centred education, P - C - E), ktoré je

spôsobom nedirektívneho vyučovania. Zásady tohto prístupu sa môžu stať dôležitou súčasťou profesií, kde sa pracuje s ľuďmi - napr. školstvo, manažment, sociálna práca, medicína apod. Podľa C. Rogersa k zmene človeka, teda k výchove, dochádza pri prežívaní vzťahu. Dôležitým v pedagogickom procese je preto vzťah medzi vychovávateľom a vychovávaným. Tento vzťah musí byť taký, aby boli splnené podmienky:

- a) kongruencia – autentičnosť, pravdivosť, reálnosť – učiteľ bude otvorený, úprimný, nič nehrá, možno mu veriť,
- b) akceptovanie – prijíma študenta takého, aký je, dáva dôveru, pocit bezpečia, úctu, toleruje odlišnosti, nehodnotí a neporovnáva,
- c) empatia – vie sa vcítiť do duševného stavu študenta, rozumie mu.

V takomto vzťahu sa cítia učitelia bezpečne, cenení, pochopení a začínajú sa riadiť podľa seba (Rogers, Frieberg, 1998). Autori zdôrazňujú významné učenie sa, ktoré je viac než len hromadenie faktov. Spôsobuje rozdiely v správaní jedinca, v budúcom konaní, v jeho postojoch a celej osobnosti, jeho súčasťou je zainteresovanosť, citovosť, intuícia. Študent bude školské poznatky využívať o niekoľko rokov, keď už môžu byť prekonané. V tejto situácii je vzdelaný človek ten, čo sa naučil pohotovo sa učiť, adaptovať sa a meniť sa. Úloha učiteľa sa nutne mení – stáva sa facilitátorom. Rogers tvrdí, že facilitovanie významného učenia sa záleží aj od postojov, ktoré existujú v osobnom vzťahu medzi učiteľom a učiacimi sa vo forme tvorivej interakcie. Nevyhnutnou podmienkou pri zážitkovom učení je budovanie učenia na skutočných problémoch. Takýto prístup k vyučovaniu si vyžaduje obojstrannú tvorivosť. Podpora sebarozvoja je založená na tom, že jedinec sa musí učiť poznať seba samého, vyberať si pre seba vhodné úlohy a ciele, plánovať si učebnú činnosť, plniť ju a hodnotiť jej výsledky. Študent sa takto pripravuje na riešenie komplexných životných problémov a pracovných úloh v budúcnosti. V našom rýchle sa meniacom svete je tvorivá adaptácia jedinou možnosťou, ako človek môže udržať krok s vývojom. Na študenta zamerané vyučovanie (P-C-E) je dobrým predpokladom pre motivovanosť žiakov a pre dobré sociálne vzťahy (spoznanie spolužiakov v rôznych aspektoch, menej vzájomných konfliktov, schopnosti a ochota spolupracovať, rozvoj empatie, sebazpoznávanie, vlastná disciplína, možnosť efektívnej seba výchovy atď.). Úlohou humanistickej koncepcie vyučovania u nás je odstraňovanie istých nedostatkov súčasného školstva, najmä uniformity jednotlivých stupňov škôl v organizácii, v obsahu vzdelávania a inovovanie prostriedkov vyučovania.

3. Skúsenosti a diskusia

Pred časom sme v Centre pedagogiky a psychologického poradenstva (vtedy Katedra pedagogiky a psychológie) Slovenskej poľnohospodárskej univerzity v Nitre realizovali výskum zameraný na vplyv humanistickej koncepcie podľa Rogersa P-C-E na rozvoj osobnosti študenta (vedomosti, zručnosti, verbálna fluencia), klímy a súdržnosti v skupine.

Štatisticky výsledky potvrdili, že nedirektívny spôsob vyučovania kladne ovplyvnil vedomostnú úroveň a súdržnosť v skupine. Súbor respondentov tvorilo 61 študentov t.j. 5 študijných skupín. Experimentálnu skupinu tvorili študenti odboru Technológia potravinárstva a Výživa ľudí (23 študentov). Kontrolnú skupinu tvorili študenti z odborov živočíšnej výroby, rastlinnej výroby, ekonomických, mechanizácie v poľnohospodárstve (34 študentov). Vek študentov bol v rozmedzí 22 –23 rokov. Vedomostná úroveň študentov zistená vstupným didaktickým testom nejavila štatisticky významný rozdiel ($\alpha=0,05$), teda ktorákoľvek zo študijných skupín mohla byť experimentálna. Hlavnou metódou výskumu bol prirodzený pedagogický experiment; prebiehal v reálnych vyučovacích podmienkach na Katedre pedagogiky a psychológie FEM Slovenskej poľnohospodárskej univerzity v Nitre. Didaktický

test vstupný a výstupný bol použitý na zistenie úrovne vedomostí a zručností študentov experimentálnej a referenčnej skupiny pred a po experimente. Oba testy boli neštandardizované, kognitívne, CR testy. Štandardizovaný dotazník na zistenie atmosféry v skupine prebratý z literárneho zdroja (Zelina, 1997) sme využili na zistenie atmosféry v skupinách. Neštandardizovaná úloha bola použitá na zistenie zmien verbálnej fluencie – pre učiteľa dôležitej v povolání - ako faktora tvorivosti, spôsobenej experimentálnym vyučovaním. Sociometrická otázka s tvorbou sociometrickej matice a výpočtom sociometrického indexu súdržnosti sa využila na overenie zmien v súdržnosti skupiny spôsobenej experimentálnym vyučovaním pred experimentom a po ňom. Postupovali sme podľa Kerlinger, N.F. (1972). Matematicko-štatistické metódy sme použili na štatistický opis výsledkov výskumu a štatistické zovšeobecnenie, použili sme parametrické testy F-test (test analýzy rozptylu), a t-test.

Číselné výsledky v experimentálnej skupine vyučovanej nedirektívnym spôsobom boli absolútne vyššie ako v porovnávacej skupine. To naznačuje, že aj atmosféra či klíma v skupine a aj tvorivosť (verbálna fluencia) boli kladne ovplyvnené humanistickým prístupom vo vyučovaní. Podrobnejšie uvedené v Černáková, 2004.

Naše skúsenosti nás dovedli k formulácii bodov, ktoré sú potrebné pre realizáciu P-C-E vo vyučovaní odborných technických predmetov:

a) Zabezpečiť u učiteľov odborných technických predmetov oboznámenie sa s humanistickým prístupom k vyučovaniu podľa Carla Rogersa prostredníctvom encountrových stretnutí učiteľov dopĺňujúceho pedagogického štúdia pod vedením skúseného facilitátora pre P-C-E. Je to nutné na uvedenie do atmosféry vyučovania zameraného na študenta.

b) Vytvoriť atmosféru dôvery bez akejkoľvek pretváranky, zachovávať pravdivosť vo vyučovacom vzťahu, príp. aj širšom vzťahu. Na vyučovaní ju môže vyučujúci so študentmi rozvíjať za pomoci didaktických hier (napr. Belz, H., Siegrist, M., 2001, Alexová, S., Vopel, K., 1992). Person centred education (na študenta zamerané vyučovanie) je založené aj na akceptácii všetkých zúčastnených bez rozdielu a kategorizácie. Veľmi úzko súvisí s akceptovaním v našich školských podmienkach vonkajšie nehodnotenie. Je vhodné, tak ako v bode 2., naučiť sa takémuto prístupu využívaním didaktických hier a situačného učenia. Rozvíjanie empatie je významné pri rozvoji sociálnych interpersonálnych schopností, determinuje tiež morálny vývin človeka. Pomáhajú skupinové cvičenia, hranie rolí, situačné úlohy, analýza interakcií, či hraných priamo v triede alebo z videozáznamu, analýza mimiky a gestikulácie napr. z obrazového materiálu.

c) Podporovať slobodu a zodpovednosť, neznižovať požiadavky na študentov v rámci ľudského a chápaného prístupu, využívať kontroverznosť vo vyučovaní a následne vyvolať diskusiu, nechávať študentov tvoriť si úsudok, učiť zodpovedne sa rozhodovať a znášať dôsledky rozhodnutí. Pri tvorbe uvoľneného a dôverného prostredia sme boli okrem iného inšpirovaní literatúrou s námetmi didaktických hier podnecujúcich poznávanie spolužiakov, kooperáciu, schopnosť aktívne počúvať, spoznávať sám seba, podporujúcich asertívne a prosociálne správanie, **podnecujúcich kritickosť a konštruktivizmus pri riešení problémov.**

d) Využívať **projektové vyučovanie** v Didaktike odborných poľnohospodárskych resp. potravinárskych predmetov, ktoré sprostredkuje študentom kontakt so skutočnými problémami, s ktorými sa spájajú ďalšie poznatky. Takto sa vyplní požiadavka, aby sa **učenie zážitkom** uplatňovalo v čo najväčšej miere. **Možnosť voľby** oblasti riešenia projektu je vhodné prenechať študentom. Projekty možno dokončovať individuálne alebo skupinovo.

Prínos prináša aj objaviteľská práca pri ich riešení. Preto navrhujeme rozpracovať problematiku projektového vyučovania v predmete Didaktika odborných predmetov v rámci DPŠ a vytvoriť určitú databázu navrhovaných projektov, ale otvorenú pre možnosti aktualizácie, podnety zo strany študentov, požiadavky praxe.

e) Rozvíjať sebaaktualizáciu, sebarozvoj. K tomu je nutný rozvoj **sebahodnotenia**. Je vhodné ponechať priestor študentovi na rozbor a vlastný pohľad, prípadne písomné sebahodnotenie vypracovávané počas semestra na základe vlastného písomného plánu. Zložitejšia sa javí otázka vonkajšieho nehodnotenia v rámci podmienok na slovenských vysokých školách. Z tohto pohľadu je nutné rozpracovať otázku úloh k zápočtu, kde by mala byť možnosť výberu zo strany študenta, z hľadiska jeho záujmov, potrieb, možností. Známkou, klasifikácia, je prejavom vonkajšieho hodnotenia a preto nie je v súlade s P-C-E takto absolvovaný predmet končiť klasickou skúškou vedomostí so známkou. Na základnej škole sa zvolila alternatíva pre určité predmety na vysvedčení uvádzať: žiak absolvoval. Takáto možnosť sa nám vidí v kreditnom štúdiu reálna.

f) Nasmerovať a viesť študenta k celoživotnému rastu a vzdelávaniu, k schopnosti **tvorivo** narábať s vedomosťami a myšlienkami. Efektom takéhoto prístupu by malo byť, že študenti DPŠ ako budúci učelia budú podporovať rozvoj tvorivosti a slobodomyselnosti u žiakov stredných odborných škôl na odborných technických predmetoch.

Okrem čísel sú tu však vzťahy, city medzi učiteľom a študentmi a samotnými študentmi. Vytvorili sa veľmi dobré vzťahy a tým aj podmienky na vyučovanie, aktívne študijné skupiny s vedomím, že môžu a chcú ovplyvňovať vyučovanie. Spoznali sme sa bližšie a aj mimo vyučovania DPŠ sme cítili určitú spolupatričnosť. Zistili sme, že tento spôsob vyučovania viac napovedá o našich študentoch, o nás navzájom v oblasti záujmov, preferencií, vzťahov, hodnôt atď. Niekedy síce „odvedie“ od témy cvičenia, ale to sa naučíme korigovať počas niekoľkých cvičení. Bolo vhodné mať zo strany vyučujúceho pripravené „rozohrievacie“ aktivity a postupne diskutovať a s ohľadom na prania študentov rozvíjať študijnú tému. Študenti na Didaktike odborných predmetov už majú absolvovanú všeobecnú pedagogiku a didaktiku a preto je možné už stavať na ich teoretických základoch vedomostí. DPŠ naši študenti študujú súbežne počas týždňa popri inžinierskom štúdiu a privítajú aj iný priebeh vyučovania ako dlhé prednášanie a zapisovanie si. Radi diskutujú a tu sa im dostane priestor na diskusie o tom, čo ich vo výučbe zaujíma – ako viesť vyučovanie aby bolo pútavé, ako dosiahnuť aktivitu žiakov, ako zamedziť problémom.... V súčasnom štúdiu na VŠ sa nevyhneme zápočtom a skúškam (čo nie je úplne v duchu P-C-E). Môžeme však ponúknuť rôzne možnosti ako získať zápočet; skúšku viesť skôr ako rozpravu na danú tému.

Určite P-C-E má aj svoje slabšie stránky: nie vždy zdôraznenú postupnosť, štruktúru učiva, posun oproti časovému plánu, snaha niektorých študentov presadzovať sa v diskusiách atď. Dôležité je uvedomiť si obe stránky nedirektívnej výučby a snažiť sa eliminovať jeho nedostatky po dohovore so študentmi. Osvedčil sa nám pozvoľný prechod k liberálnemu prístupu aj preto, že študenti hoci už na vysokej škole, si postupne musia zvykať na danú „slobodu“ a prevzatie zodpovednosti.

4. Záver

Základom nedirektívneho vyučovania je vytvorenie starostlivého, bezpečného a slobodného prostredia, ktoré stimuluje ako kognitívnu, tak aj nonkognitívnu stránku osobnosti študenta. Pestuje emócie, podporuje socializáciu a prosociálne správanie, vnútornú motiváciu, pomáha určovať významnosť hodnôt, rozvíja sebahodnotenie a kreativitu. Učiteľova - facilitátorova pravdivosť, akceptácia, empatia podporuje mozgovokompatibilné prostredie, uvoľňuje

napätie, vytvára partnerské vzťahy. V centre sú okrem akademických výsledkov aj sebapožnanie študenta, jeho postoj ku škole, emócie, nezávislosť, kritické myslenie, zvedavosť, spolupráca, tvorivosť, potreby študenta. Cieľom práce bolo overiť vplyv nedirektívneho vyučovania na osobnosť učiaceho sa a aj na oblasť vzájomných vzťahov. Prirodzeným pedagogickým experimentom sme potvrdili kladné zmeny v sledovaných oblastiach. Vychádzajúc aj z koncepcie vzdelávania pre 21. storočie, predpokladáme, že na študenta zamerané vyučovanie je jednou z dôležitých ciest ako prispieť k výchove učiteľov, ktorí budú vedieť napomáhať vzdelanostnému rastu ďalších generácií žiakov a študentov.

Literatúra

- [1] Alexová, S., Vopel, K.(1992). *Nechaj ma, chcem sa učiť sám*. SPN: Bratislava.
- [2] Belz, H., M. Siegrist (2001). *Klíčové kompetence a jejich rozvíjení*. Východiska, metody, cvičení a hry. Praha: Portál.
- [3] Černáková, E.(2004). *Vyučovanie zamerané na študenta v odborných potravinárskych predmetoch*. Trnava: STU, KIPP. Dizertačná práca.
- [4] Kerlinger,N.F. (1972) *Základy výzkumu chování*. Praha: Akademia.
- [5] Kosová, B.(1996). *Vybrané kapitoly z porovnávaczej pedagogiky a alternatívne pedagogické koncepcie*. UMB Banská Bystrica.
- [6] Rogers, C.(1995). *Ako byť sám sebou*. Bratislava: IRIS.
- [7] Rogers, C. a H. Frieberg,(1998). *Sloboda učiť sa*. Modra: Persona.
- [8] Zelina, M.(1997). *Humanizácia školstva*. Bratislava: Psychodiagnostika, s.r.o.
- [9] Zelina, M. (2000). *Alternatívne školstvo*. Bratislava : IRIS.